

Sprogproblematik i Grønland

Af Halfdan Pedersen

Der har været sprogdebat i Grønland i det meste af dette århundrede. Til tider har den været meget intens, og har været forsidestof i aviserne. Når den har været mest intens, har det ikke så meget været spørgsmålet om den grønlandske retskrivning, som det har været spørgsmålet om forholdet mellem grønlandsk og dansk. Det er dette forhold, som jeg i denne artikel vil beskæftige mig med, og mit indlæg er kun et forsøg på at komme videre i debatten. Globalt set er det jo langt den største procentdel af verdens befolkning, der må lære to, tre, ja endda fire sprog, for at kunne klare sig i dagligdagen, så problematikken er ikke enestående for Grønland.

»Problemet ligger ikke i sprogets karakter, men i den måde, det opfattes på,« skriver den marokkanske forsker Bentahila om den tosprogede (fransk-arabiske) situation i Marokko (1983: 157). »Alle sprog er som systemer potentielt lige med hensyn til at udtrykke nye tanker og ideer, men som sociale realiteter varierer de alt efter de holdninger og værdier, der tilskrives dem, og de historiske forhold, der har formet deres nuværende struktur og indhold.« (Gal-

lagher citeret i Bentahila 1983:157). Selv om emnet er forholdet mellem to sprog, er det altså ikke så meget sprogene som sådan, der skal fokuseres på, men de sociale realiteter, sprogene er en del af, for at kunne forstå og måske løse nogle af de forhindringer, der uvilkårligt vil opstå, når der kræves eller ønskes beherskelse af et sprog udover modersmålet.

Til forskel fra de fleste beskrivelser og opfattelser om sprogforholdene i Grønland mener jeg, at udgangspunktet bør ligge så tæt på det enkelte individ som muligt, idet det vil muliggøre et systematisk studie af forholdene de to sprog indbyrdes. Med et sådant udgangspunkt kan billedet over sprogsituationen kun forventes at blive mere nuanceret, hvilket kun kan være til gavn for både sprogbrugere og planlæggere. Endvidere må det formodes, at et udgangspunkt tæt på individet kan give os større klarhed over de mekanismer, der både forstærker og forringer indlæring af et andet sprog i en specifik geografisk og historisk kontekst, hvilket ville være et væsentligt supplement til debatten om sprogenes status i Grønland.

Der har bosat sig mange danskere i

Grønland efter 1950, heraf mange midlertidigt. En del af dem lærte sig lidt grønlandsk, men flere har været kede af, at kun få grønlandere bakkede dem op i dette. Andre mente på forhånd, at grønlandsk ikke var til at lære, og nærmest pressede meddanskere til ikke at lære det. De to ting tilsammen – manglende opbakning fra grønlandsk side og en formodning hos mange danske om at grønlandsk ikke er til at lære – udtrykker et spændingsfelt, ikke mellem to sprog, men mellem to etniske sproggrupper, og dækker over ikke-sproglige spændingsfelter i kontakten mellem to kulturer. En afklaring af disse spændingsfelter og en efterfølgende bearbejdning af dem er nødvendig for optimalt at kunne udnytte de ressourcer, landet byder på. Det er ganske kort, hvad en ikke-undertrykkende sprogplanlægning går ud på, og som den praktiseres i lande som Canada, Belgien, Schweiz, Philipinerne, Indien, og mange andre lande.

At lære to sprog

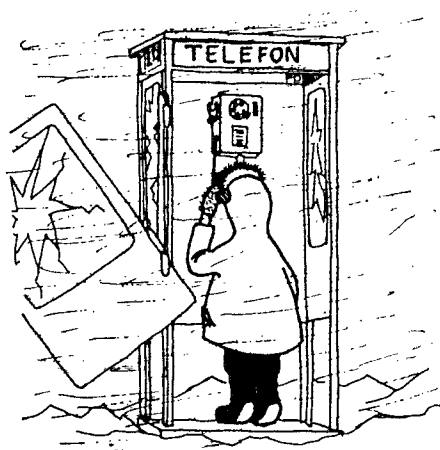
Hvis et barn skal lære et sprog ud over modersmålet, skal det have hjælp. Det skal ikke bare have hjælp til at lære lydene og ordene og til at kommunikere på det nye sprog. Ifølge Arnberg, der har skrevet doktorafhandling om at opdrage børn til to sprog, skal det have mindst lige så meget hjælp og støtte af personer, der står det nært, for at få følelsen af, at det både er gavnligt og positivt at blive tosproget og at blive en del af to kulturer. Er denne følelse ikke til stede, kan barnet heller ikke se noget positivt eller noget godt i at lære to sprog og at leve i to kulturer. Forældre og personer, der

står barnet nært, kan for deres vedkommende ikke oparbejde positive holdninger til tosprogethed og til at være en del af to kulturer, hvis de føler, at deres sprog og deres kulturelle gruppe ikke bliver værdsat af medlemmer af den anden gruppe. Holdninger i skolen og i samfundet kan ligeledes påvirke børnene, f. eks. ved den måde deres sprog og kultur bliver præsenteret på i klasseværelset, i skolebøgerne, i pressen, osv.

I Grønland har børnene, grønlandske som danske, næsten aldrig fået moralsk eller 'psykisk' opbakning til at lære det andet sprog, og forældre, lærere og andre har ikke haft muligheden for at opsøge den hjælp og information, der er nødvendig for at de kunne støtte børnene. Det har været anset for tilstrækkeligt, at børnene gik i skole og lærte lydene og ordene, og hvis de havde viljen til at lære, skulle det nok blive til noget. Da de fleste imidlertid ikke er blevet bakket op, ser vi ofte i dag unge mennesker, der kan lidt af det ene sprog og lidt mere af det andet, og de kan som regel godt se fordelene ved at kunne de to sprog (vigtigst er bedre uddannelsesmuligheder ved at kunne dansk). Den manglende opbakning kan resultere i, at barnet eller den unge bliver forvirret hvad angår loyalitet til de to sproggrupper. Ifølge Arnberg kaldes dette anomi, og hun forklarer det som en følelse af tab af jefølelse, social isolation og angst (Fremmedordbogen siger mangel på eller svækkelse af de sociale normer og deraf følgende følelse af usikkerhed og opløsning; normløshed). Anomi kan opstå, når individet har lært så meget af det andet sprog, at det er på vej over i den nye

kulturelle gruppe, som det andet sprog repræsenterer. Den nye gruppe forventer mere og mere, at den nytilkomne opfører sig ligesom dem, men samtidig forventer den gamle gruppe, at individet opfører sig som om hun overhovedet ikke havde assimileret nogle af de andres værdier. Individet har utvivlsomt personer i begge grupper, som det værdsætter meget højt, men at være stillet over for hele tiden at skulle vise loyalitet, sætter individet i en meget ømfindtlig situation, og kan tvinge det til at vælge side. Jeg siger dermed ikke, at alle har eller får det sådan, for vi er forskellige alle sammen, og nogle oplever det stærkere end andre, men der findes selvfølgelig også mange dobbeltsprogede, der er glade for at have et socialt netværk i begge sproggrupper, og som opfatter deres dobbeltsprogethed som en vej til større frihed og personlig vækst. Og denne kan blandt andet findes ved at snakke med andre i samme situation, men kan især opnås ved at personer, der står den unge nært, giver en positiv opbakning. Og disse personer skal for deres vedkommende have et åbent tilbud om professionel hjælp, hvor den professionelle kan give informationer og gode råd uden på nogen måde at fratage denne person hendes eller hans ansvar og glæder ved at opdrage et barn til at blive en del af to sproggrupper.

Lidt historisk om sprogenes indbyrdes forhold
Siden nyordningen i 1950 har udgangspunktet for grønlandsk- og danskundervisningen været, hvilke kundskaber eleven skulle opnå ved skoleforlø-

- De siger, Elias har mistet sin identitet.
- Det er det sædvanlige med ham, han lærer aldrig at passe på sine ting.

(Tegning: Per Danker).

bets afslutning. Det at lære sprog blev betragtet isoleret som en færdighed, der blev udviklet af læreren i timerne, ligesom sløjd og håndgerning. Baggrunden for dette udgangspunkt lå naturligvis i, at børnene skulle lære dansk så tilfredsstillende, at de kunne komme på videreuddannelse i Danmark. Da det at kunne grønlandsk ikke var et optagelseskrav til danske institutioner, udgik dette for danske børns vedkommende, og for grønlandske børns vedkommende blev det det vedhæng på timeplanen, der gjorde, at man ikke kunne holde lørdagsfri. Med et udgangspunkt som dette er det derfor ikke mærkeligt, at grønlandsk op gennem 60'erne af en del danskere begyndte at blive opfattet som en hindrende faktor, som et problem. Da skolens struktur og indhold til dels som følge af lærersituationen ikke var indrettet efter indlæring af dansk og af andre færdigheder på dansk for grønlandssprogede elever, kunne skolen

ifølge dens struktur kun hjælpe de grønlandske elever, der havde svært ved at lære dansk, ved at tilbyde dem specialundervisning. Det er ikke sprogene, vi skal fokusere på, men de sociale realiteter, og ikke mindst hvem og hvad det er, der skaber de sociale realiteter. Siden 1979 har Grønland formelt haft retten til at skabe sine egne sociale realiteter, men ser man på de sproglige forhold i samfundet som helhed, er der kun få tiltag at spore.

Grønlandske børn har været undervist meget intensivt i og på dansk siden 1950, og især fra midt i 60'erne. Alligevel er det færre end forventet, der har kunnet fortsætte på videreuddannelse i Danmark, og i særdeleshed til at gennemføre en sådan. Eller man skulle måske snarere sige: det er forbavsende så mange, der har kunnet. Årsagerne til dette er mange, hvoraf den manglende positive opbakning efter min opfattelse er den ene af dem. Nedenfor vil jeg prøve at give en beskrivelse af andre meget sandsynlige årsager, men jeg vil på intet tidspunkt hævde, at de er de eneste, ej heller at de er dækkende.

I sin specialeafhandling »Sprogplanlægning i Grønland 1721–1979« udtrykker Pedersen, at grønlænderne fra ca. 1910 i stigende grad udtrykte ønsker om *integration* i den danske kulturkreds. Dette skyldtes i høj grad erhvervsændringer, hvor fiskeriet og den dertil hørende teknologi spillede en større og større samfundsøkonomisk rolle. Denne teknologi skulle hentes fra Danmark, og beherskelse af dansk blev af grønlændere opfattet som en væsentlig positiv faktor til at beherske den for

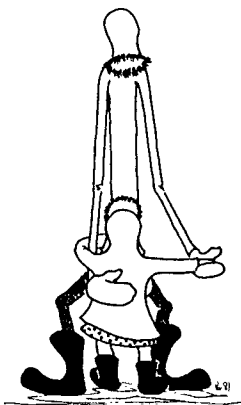
grønlænderne nye teknologi. Omtrent samtidig opdagede grønlænderne gradvist, at det var muligt for dem at opnå samme sociale status som danskere, idet f. eks. grønlænderen Mathias Storch dels udgav den første grønlandske roman i 1913, dels blev udnævnt til viceprovst over Grønland i 1920. Når han kunne, så var der sikkert også andre, der kunne. Grønlænderne pressede mere og mere på med at få indført dansk i skolens undervisning, men det var først efter G-50 betænkningen, at dette ønske begyndte at blive imødekommet fra dansk side i en udstrækning, der for en kort årrække kunne tilfredsstille grønlænderne. Indførelsen af dansk i 1925 i børneskolen og i efterskolen i 1928, men især læseplanen fra 1935, blev af grønlændere anset for helt utilstrækkelig. Fra dansk politisk side var man tilsyneladende lidt i vildrede med, hvad man skulle stille op, eftersom man i henved 150 år havde ført en protektionistisk Grønlandspolitik. De danske politikere ville ikke have, at indførelse af dansk i Grønland skulle give anledning til en modreaktion mod Danmark. Derfor holdt de så vidt muligt igen. Dette kan bl. a. ses af, at G-50 kommissionen ikke anbefalede en realskole i Grønland, men de to landsråd forlangte i 1949 enstemmigt indførelse af en sådan. Og den kom i 1950. Endelig var muligheden for at integrere sig i den danske kulturkreds kommet, omsider blev der lyttet til Grønlands store ønske i Danmark. Men hvorfor kom der en modreaktion 14–15 år senere, der skulle manifestere sig kraftigere og kraftigere, for endelig at kulminere i Hjemmestyre?

Det er helt givet et kompliceret spørgsmål. Jeg tror imidlertid, at baggrunden for situationen i dag skal ses i lyset af den udvikling, der kom til at forme og præge Grønland efter 1950. De holdninger, der udviklede sig i denne periode med hensyn til forholdet mellem grønlandsk og dansk og mellem grønlændere og danskere, er endnu at finde i bl. a. Folkeskolen, f. eks. at det ikke er muligt at påbegynde en dobbeltsproget skolestart, men at det er et valg mellem enten en grønlandssproget eller en dansksproget skolestart. For mig at se er »fronten« uændret, fortegnet er bare omvendt. Og det finder jeg ganske forståeligt. Havde statusforholdene mellem grønlændere og danskere, og dermed mellem grønlandsk og dansk, været et et-til-et forhold, så havde skolen som den så ud efter skoleloven i 1967 måske været ikke så ringe endda.

Når jeg ovenfor har skrevet, at man fra dansk side var modvillige til at indføre dansk i Grønland, skal det tages med et lille forbehold. Siden omkring år 1800 har dette spørgsmål været drøftet i *Danmark*, idet det blev kædet sammen med uddannelse af grønlændere til ansættelse indenfor handelen eller missionen. Alene skolen som institution er, som Søgaard Larsen formulerer det i sin specialeafhandling: »Kristningen af grønlænderne krævede undervisning – med tiden en skole. Behovet for en skole var således fra starten noget ydre pålagt grønlænderne.« (1976:7). I forlængelse heraf blev uddannelsesniveauet fastlagt: »I virkeligheden var det ikke grønlænderne selv, der havde fremført ønsket om dansk uddannelses-

niveau. Men det var den danske administration, der havde fastsat det som et krav for opnåelse af stillinger, der sædvanligvis blev bestridt af danske,« skriver Astrup i sit speciale (1980:3–4). Dette forhold blev accepteret af grønlænderne i begyndelsen af dette århundrede, først af de uddannede grønlændere, men resten af befolkningen fulgte gradvist efter. Fra 1915 førte Danmark en bevidst lønpolitik overfor uddannede grønlændere, idet kateketer med under tg i dansk ikke senere kunne avancere til overkateketer. Og fra 1920 var der pengepræmier til grønlændere, der enten var blevet udlært (300 kr. årligt) eller havde dygtiggjort sig i Danmark (120 kr. årligt), og derudover var der præmie til de, der kunne tale dansk (120 kr. årligt), og som var ansat under den danske koloniadministration. Til sammenligning var en katekets begyndelsesløn 400 kr. årligt. Dette præmiesystem fortsatte, med visse modifikationer, til helt op i 1970'erne. Tilsvarende præmiesystemer for grønlandsktalende danskere eksisterede ikke, og et landsrådsforslag i 1964 af en grønlænder blev totalt nedstemt af de andre grønlændere med den begrundelse, at lønforskellen mellem danskere og grønlændere var stor nok i forvejen.

Fra dansk politisk side var man godt klar over, at Grønland måtte åbnes før eller senere. Man blev efterhånden også klar over, at det ville være en hjælp for grønlænderne at kunne dansk, når landet blev åbnet. Men som tidligere nævnt skulle indførelse af danskundervisningen ikke kunne give anledning til en modreaktion mod Danmark. Indlæring

- Ja, men hvornår kom arbejdsløsheden til Grønland, John?
 - Den har skam altid været her. I meget gamle dage var den 100 procent, men så kom vi og ansatte nogle som vandbærere, fiskeflækkere og sådan noget...

(Tegning: Per Danker).

af dansk som et mål i sig selv var et fælles mål: begge parter ønskede det. Derfor er det også meget rimeligt og rigtigt i dag at sige, at grønlænderne ønskede udviklingen, de sagde ja til at lære dansk og var svære at stille tilfreds, for det gik næsten altid for langsomt med at lære dansk. Fra grønlandsk side opfattedes dette imidlertid på en lidt anden måde.

To væsentlige aspekter bør i denne forbindelse ikke overses. For det første var det ikke ALLE grønlændere, der med lige stor iver gik ind for at lære dansk, og slet ikke i den målestok og i den form, som kom til at præge f. eks. skolevæsenet og arbejdsmarkedet. Enten sagde de ikke noget, eller også råbte de ikke højt nok, men det vil nok være lige så rigtigt at sige, at »man« ikke ønskede at høre dem – dvs. den reformivrige, den assimilationsmotiverede grønlænder eller den danske politiker eller embedsmand med konservative el-

ler paternalistiske kulturpolitiske synspunkter, som sikkert i mange tilfælde i god tro ønskede at hjælpe.

For det andet var udviklingen efter 1950 ikke styret af den integration, som var motivationen fra grønlandsk side, men af assimilation. Ved integration forstås her, ifølge Phillipson og Skutnabb-Kangas, dannelse af en serie af fælles træk i en etnisk heterogen gruppe, hvor hver gruppes særegne træk ikke angribes, men værdsættes (f. eks. sproget), og hvor dannelsen af fællestrække er en fortløbende proces styret af sociale relationer og ikke et produkt eller et karaktertræk hos en person eller en gruppe. Selvom det er blevet en politisk floskel, ses integrationsmotivet i det grønlandske udtryk »vi vil bevare hvad der er grønlandsk, og tage, hvad vi mener, vi kan bruge fra det danske.«

Hele udviklingen efter 1950 og især efter 1960 var en enorm udbygningsfase, som var ønsket og velkommen fra grønlandsk side, med stik imod de grønlandske forventninger havde grønlænderne ingen reel indflydelse eller kontrol med udbygningen. Den reaktion mod det danske, der begynder at udvikle sig fra midten af 1960'erne, skal derfor ses som et udtryk for afmægtighed fra grønlandsk side, ikke fordi (som nogen grønlændere og danskere hævder det) det grønlandske sprog var truet, for det stod lige så stærkt som det altid har gjort indenfor de rent grønlandsksprogede hjem, som skønsmæssigt var mere end 80 % af husstandene, og i erhvervslivet. Det var blot mere håndterbart, mere manifesterbart, at forholde sig til de sproglige forhold, end det var at forhol-

de sig til en uoverskuelig samfundsudvikling indenfor uddannelse, økonomi, teknologi og politik, som grønlænderne ikke havde kontrol med.

Situationen blev ikke bedre af, at der forekom befolkningsflytninger, at børnetallet steg, og at der ikke blev produceret nok grønlandske lærere. I en gennemgang af den grønlandske skoles udvikling skriver forhenværende skoledirektør Berthelsen, at det ikke meningen, at der skulle hentes et hav af danske lærere til Grønland for at dække behovet for undervisning, men det blev nødvendigt. Idealet og planen var, at grønlandske lærere skulle varetage næsten al undervisning i Grønland, men på grund af mangelen på disse var det meget passende at indføre en skolelov, hvor det var muligt at udsætte modersmålsundervisningen i grønlandsk til 3. klasse. I et svar til mag. art. Inge Kleivan i 1965 skriver Chr. Berthelsen, at forsøgene forud for denne lov ikke var blevet videnskabeligt kontrolleret, og at man havde heller ikke havde indhentet undersøgelsesresultater fra andre lande med tilsvarende problematik. Men under henvisning til mangelen på grønlandske lærere var det for skoleadministrationen meget belejligt at friholde et par klassetrin fra den grønlandske modersmålsundervisning, idet de få grønlandske lærere jo i forvejen var overbebyrdet med undervisningsopgaver i de øvrige klassetrin. Endvidere faldt skoleloven af 1967 i tråd med hele grønlandspolitikens motiver, idet landsrådet i 1959 havde bedt om »... administrativt og politisk at *normalisere* forholdene i Grønland og mellem Grønland

og Danmark, således at Grønlands placering som en ligeberettiget dansk landsdel – hverken mere eller mindre – fastslås og efterleves med den tilpasning, som landets natur og fjerne beliggenhed må nødvendiggøre» (G-60 betænkningen side 9 og 193; min fremhævelse). 60'erne blev for Grønland normaliseringens årti, udgangspunktet for normalen eller normen var ikke det daværende grønlandske samfund, hvilket også ses af udtrykket »fjerne beliggenhed«, hvortil man kunne stille det retoriske spørgsmål: fjernt fra hvad? Normen blev i praksis en rent dansk folkeskoleeksamen med det dertil hørende krav om beherskelse af dansk på et modersmålslignende niveau, og de elever, der af mange forskellige årsager – som endnu ikke er blevet klarlagt – var svage i dansk, kunne kun henvises til specialundervisning. De faldt så at sige uden for normen. I den sammenhæng savnes klasserumsundersøgelser, der kan klarlægge ikke bare undervisningen indenfor sprogfagene, men også i de fag, hvor der undervises med et sprog forskelligt fra modersmålet. Disse undersøgelser formål kunne f. eks. være at bidrage til at finde veje hvorpå det tekstuelle, det indholdsmæssige, kan formidles med mindst muligt spild. Forskning indenfor dette område foregår flere og flere steder, heriblandt Tyskland og England. Og i Danmark er man også så småt begyndt på det i indvandrerundervisningen.

Afsluttende kommentarer

En betragtelig del af den debat, som

egentlig hørte hjemme i en politisk diskussion om målsætninger med hensyn til integration eller assimilation i den danske kulturkreds, blev i Grønland ført i et spændingsforhold mellem det danske sprogs og det grønlandske sprogs placering i samfundet. Her opfattedes den danske dominans indenfor hele administrationsapparatet, i det private og offentlige erhvervsliv som et »angreb« mod det indhold, som grønlænderne mente, de kunne give en dansk samfundsstruktur – en samfundsstruktur, som grønlænderne gerne havde villet have i mange årtier. Ikke fordi den var dansk, heller ikke fordi det var det danske sprog, men fordi det danske afspejlede nogle kvaliteter, som grønlænderne gerne ville opnå. Og de fleste forældre vil jo gerne deres børn godt. Den internationalt anerkendte og meget erfarne sprogforsker Joshua A. Fishman skriver ikke uden grund, at de sprog eller »dialekter, der benyttes af de, der vinder mest i økonomisk, politisk eller anden socio-kulturel status, er de dialekter, der mest sandsynligt vil blive efterlignet eller indoptaget af andre, der ser en mulighed for en eftertragtet ændring i deres egen status, ved at gøre det.« (1974:1701–03).

Den folkeskole, Grønland har i dag, er den første, som grønlænderne har haft mest udbytte af at præge. Det er ikke ensbetydende med, at den er god, for det er i denne sammenhæng ikke så væsentligt. Når man har været med til at skabe noget, går man ind for det, og en positiv holdning giver som regel et godt udbytte. Augo Lynges drøm var, at alle i Grønland skulle være 100 % dobbelt-

sprogede. Vi afprøvede så at sige hans drøm med skoleloven af 1967. Enten virkede den ikke, eller også var tiden forkert til det. Eller begge dele. I den grønlandske folkeskole har man med »Dansk i Grønland« erkendt (og har af det danske undervisningsministerium fået lov til at erkende), at ikke alle og enhver kan blive 100 % dobbeltsproget, at der er et for stort socialt og menneskeligt spild, og at Grønland nu har ret til at give retningslinier for, hvilken norm der skal gælde i sprogfærdighed. Dette gøres med tidligere erfaringer i mente, men med en stadig lyst til at forny sig i et omfang, der ikke virker blokerende for indlæring. Og i særdeleshed ikke med sprogindlæring, som kun er en lille del af ens hele erfaringsverden. En gang imellem sagde Knud Rasmussen kloge ting; her er en af dem: »Mennesker er ikke mønter, der rent håndværksmæssigt kan smeltes og støbes til nye af samme værdi.« Mennesket skal være med, grønlænderen skal være med, og det hele er faktisk meget banalt og ligetil. »Gå ikke foran mig, jeg kan måske ikke følge med. Gå ikke bag mig, jeg kan måske ikke lede dig. Gå ved siden af mig, og bare vær' min ven.«

Der er store forskelle i Grønland, både hvad angår undervisningsforholdene, børns forkundskaber, og kontakten sproggrupperne imellem. Nu hvor Grønland er blevet en mere autonom enhed indenfor undervisningssektoren, bør det nok overvejes, om ikke skolen skulle udsættes for strukturændringer, der pædagogisk og indholdsmæssigt er mere nært knyttet til lokale forudsætninger. Dette skulle nok være muligt

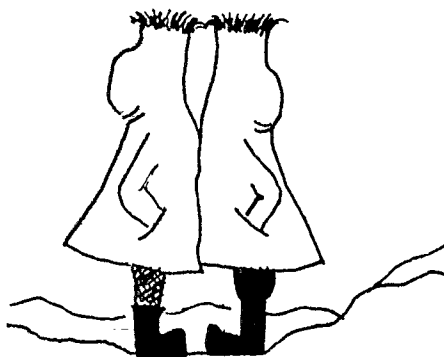
uden at det går ud over senere videreuddannelsesmuligheder.

Så længe vi synes, personerne i den anden sproggruppe er – populært sagt – »dumme«, eller dårlige til nogle ting vi selv værdsætter, så længe vil vi prøve at lave om på dem. Desto mere vi prøver at lave om på dem, jo mere vil de forsvare sig og det de står for. Det er baggrunden for, at grønlandsk er blevet styrket i skolen efter Hjemmestyrets indførelse, ikke fordi det grønlandske sprog reelt var truet, men fordi grønlænderne ønskede at markere sig i det på overfladen efterhånden daniserede grønlandske samfund. Og derved viste grønlænderne endnu en gang, at de accepterede det udefra kommende system, men at de selv ville være arkitekter. Der er en verden til forskel mellem at lade sig tegne og tegne sig selv.

Sprogplanlægning nu og i fremtiden er nødvendig for samfundets trivsel, og i særdeleshed for individets. Man må imidlertid ikke glemme, at den også er en del af den kulturpolitik, som i Grønland ikke er udformet.

Bibliografi

- Arnberg, Lenore (1987): »Raising Children Bilingually: The Pre-School Years.« *Multilingual Matters* 27.
- Astrup, Preben (1980): »Omkring lov nr. 52 – 1. april 1905 – om kirke- og skolevæsenet i Grønland.« Speciale, Danmarks Lærerhøjskole, Institut for pædagogik og psykologi, København. Upubliceret.
- Bentahila, Abdelali (1983): »Language Attitudes Among Arabic-French Bilinguals in Morocco.« *Multilingual Matters* 4.
- Berthelsen, Christian (1965): »Hvor meget dansk og hvor meget grønlandsk?« I tidsskriftet GRØNLAND 1965 pp. 346–353.

– Nu kan man tale i telefon mellem Grønland og Danmark via en satellit!

– Nå. Ka' sådan en forstå grønlandsk?

(Tegning: Per Danker).

(1979): »Træk fra den grønlandske skoles udvikling – set i forhold til de ændrede samfundsforhold.« I *Årbog for dansk skolehistorie*, vol. 13. Odense.

Dansk i Grønland. Kultur- og undervisningsdirektoratet, september 1987.

Fishman, Joshua A. (1974): »The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society.« I: Thomas A. Sebeok (ed.): »Current Trends in Linguistics.« Vol. 12.

Pedersen, Halfdan (1988): »Sprogplanlægning i Grønland 1721–1979.« Hovedfagsspeciale, Afdeling for Grønlandsk, Institut for Lingvistik, Aarhus Universitet. Upubliceret. Kan bestilles hos forfatteren.

Phillipson, Robert & Tove Skutnabb-Kangas (1989): »How intercultural communication is counteracted: the articulation of ethnocentricity in research.« Paper presented at the ADLA Conference, 10–11 February 1989, Copenhagen. Upubliceret.

Siunissami atuarfik – oqallisissiat. KUD Nuuk 1988.

Søgaard Larsen, Michael (1976): »Skoleudvikling og læreruddannelse i Grønland – en historisk oversigt 1721–1950.« Specialeafhandling, KU, Institut for teoretisk pædagogik.

Søndergaard, Bent (1983): »Sprog som genstand kontra sprog som redskab. Om sprogfordelingen i den grønlandske skoles curriculum.«